

Enkele gegevens betreffende de bevolking van Hondschoote (2e helft 16e - 1e helft 17e eeuw)

P. Vandewalle

Wie nu door het zeer vredige Frans-Vlaamse stadje Hondschoote rijdt, vraagt zich terecht af of deze stad ooit zo bevolkt was als werd beweerd. Inderdaad, tijdgenoten deinsden er niet voor terug om de stad met 20000 inwoners te bevolken. Zo telden de Inquisiteurs tussen de 18000 en 20000 mensen in 1562. In 1557 verklaarde een der pastoors dat er wel 6000 à 7000 inwoners waren die de leeftijd hadden om hun Pasen te houden. In 1580 stelde het stadsbestuur een verzoekschrift op aan Aartshertog Matthias waarin gewag gemaakt wordt van 14000 à 15000 inwoners¹. De Veurnse annalist Pauwel Heinderycx, die tijdens de 2e helft van de 17e eeuw schreef, vermeldde dat er in 1566 te Hondschoote 24000 volwassenen woonden². E. Coornaert, die de saainijverheid van Hondschoote³ grondig bestudeerde, werd uiteraard ook met deze cijfers geconfronteerd. Ondanks het feit dat hij geen afzonderlijk hoofdstuk weidde aan de demografische evolutie van Hondschoote, nam hij alle beschikbare bronnen door en kwam tot de vaststelling dat Hondschoote, op het hoogtepunt van zijn expansie omstreeks 1580, ongeveer 12000 inwoners zou geteld hebben.

Hondschoote is – en was – een grote stad in oppervlakte. Momenteel is de stad 2366 ha groot, in 1765 is de situatie de volgende:

stad en heerlijkheid:	2125,79 ha ⁴
proostdij St-Donaas	263,30 ha ⁵
totaal	2388,09 ha

De Proostdij van Sint Donaas te Brugge strekte zich uit over verschillende parochies van de Kasselrij Sint-Winnoksbergen, te Hondschoote lag deze proostdij grotendeels in de stad zelf op de zuidkant van de Weststraat beginnend bij de Kaai en zo verder westwaarts (vroegere Rue de la Prévoté). De oppervlakte van deze heerlijkheid bedraagt 11 % van de totale grootte van Hondschoote. Bij verdere berekeningen zullen de waarden met 11 % verhoogd worden.

- 1 Alle gegevens uit: E. Coornaert, *Un centre industriel d'autrefois. La draperie-sayetterie d'Hondschoote*, Paris, 1930, p. 30-31.
- 2 P. Heinderycx, *Jaerboeken van Veurnambacht*, dl 3, p. 33.
- 3 E. Coornaert, *o.c.*, p. 31.
- 4 Archives Communales de Bergues (ACB), CC 58/6.
- 5 Jaerboeken van Bergen, I, p. 19.

Administratief werd Hondshoote in verschillende delen opgesplitst: de Stad en Oosthoek⁶, de Zuidhoek, de Westhoek en de Noordhoek. Hoe de verhoudingen waren tussen de verschillende delen kan uit volgende tabel afgeleid worden; de tabel vermeldt het aantal belastingplichtigen:

Jaar	Stad	Oost	Zuid	West	Noord	Totaal
1570 ⁷	1424	88	157	177	90	1936
1580	989	37	131	157	183	1497
1585	352	29	119	82	155	737
1595	378	47	101	120	140	786

De tabel toont reeds een duidelijke evolutie: na 1570 daalt het aantal belastingplichtigen duidelijk, vooral na de plundering van 1582 is de daling spectaculair.

Echte volkstellingen zijn er voor Hondshoote niet aanwezig, maar de telling⁸ in 1619 uitgevoerd voor de vastlegging van het maalterijgeld of moulagegeld⁹ vormt voor deze studie een belangrijk uitgangspunt. Voor ieder gezin wordt het aantal gezinsleden opgesomd¹⁰. In het totaal werden er 1159 gezinshoofden genoteerd, 10 ervan waren bakkers of waren afwezig bij de telling, blijft 1149 personen waarvan wij de grootte van het gezin kennen. In volgende tabel volgt dan de indeling van de gegevens:

- 6 Na 1600 vermelden de belastingrollen van Hondshoote steeds de Stad met daarbij gevoegd de Oosthoek.
- 7 In 1570 is de afbakening tussen de verschillende delen minder duidelijk, een gedeelte van de Noordhoek werd wellicht bij de stad geïntegreerd.
- 8 ACH, CC 21/44.
- 9 Deze belasting werd ingesteld om het graven van het kanaal Duinkerke-Bruggent te bekostigen. Zeer snel werd deze belasting op het graan dat gemalen werd voor menselijke consumptie in een hoofdelijke belasting omgezet. Zie D. Dalle: *De Bevolking van Veurne-Ambacht in de 17de en de 18de eeuw*, Brussel, 1963, p 43.
- 10 Uitzondering wordt gemaakt voor een aantal bakkers waar men alleen het aanwezige graan vermeldt.

Personen per gezin	Aantal	Procent	Totaal aantal personen
1	30	2,6	30
2	372	32,3	744
3	291	25,3	873
4	207	18	828
5	115	10	575
6	71	6,2	426
7	38	3,3	266
8	11	1	88
9	11	1	99
10	2	0,2	20
12	1	0,1	12
	1149		3961

Zonder enige twijfel valt hier het grote aantal gezinnen met 2 of 3 leden op, samen maken zij 57,7 % van het totaal uit, terwijl de gemiddelde gezinssamenstelling 3,44 bedraagt. Is deze waarde niet bijzonder laag, zeker als men weet dat de telling gehouden werd tijdens een periode van duidelijke demografische expansie¹¹? Tegenover deze telling moet een zeer kritische houding aangenomen worden.

Een ander document uit 1615 kan heel wat opheldering brengen¹². Dit document is een zeer gedetailleerde lijst waarin volgende gegevens werden opgenomen: de naam van het gezinshoofd, de naam of de vermelding van een echtgenote, de naam of de vermelding van de grote kinderen en van de jonge kinderen¹³, de naam of de vermelding van het personeel in het huis aanwezig. Deze bron laat toe een

11 P. Vandewalle, *De Geschiedenis van de Landbouw in de Kasselrij Veurne, 1550-1645*.

12 ACH, CC32/10-14. Deze reeks documenten begint telekens met "Opschryvinghe van alle de inwoonders van..." Alhoewel niet expliciet vermeld, lijdt het geen twijfel dat de telling werd opgemaakt in het kader van de moulage die in 1615 opnieuw werd ingesteld. Uit de bron kan niet opgemaakt worden of ook de arme gezinnen werden opgetekend, hier en daar is er aanwijzing dat ook zij in de lijsten werden opgenomen.

13 Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen kinderen boven of onder de 12-13 jaar.

gedetailleerd beeld van de bevolking te brengen. Volgende tabel geeft de opsplitsing tussen stad en platteland:

	Stad	%	Platteland	%	Totaal	%
Huizen	642	5.5	294	5.1	936	5.4
Gezinnen	678	5.2	299	5.0	977	5.2
Volw.	1235	34.8 %	544	36.1 %	1779	35.2 %
Jongeren	538	15.2 %	257	17.0 %	795	15.7 %
Kinderen	1104	31.1 %	497	32.9 %	1601	31.6 %
Person.	673	19.0 %	211	14.0 %	884	17.5 %
Totaal	3552		1509		5061	

In 1615 zou de stad Hondshoote 5061 inwoners tellen¹⁴. Tussen stad en platteland zijn er uiteraard verschillen die echter niet te ver uiteen liggen. Twee andere cijfergegevens verdienen wel even de aandacht: wanneer de kinderen niet in rekening gebracht worden bekomt men een gemiddelde gezinssamenstelling van 3,5 personen per gezin (3,6 voor de stad, 3,4 voor het platteland). Wanneer geen rekening wordt gehouden met het aanwezige personeel dan bekomt men een gezinssamenstelling van 4,3 (4,2 voor de stad, 4,3 voor het platteland).

Deze bron laat ook toe de gezinssamenstelling te Hondshoote te volgen¹⁵ zoals blijkt uit volgende tabel:

Personen per gezin	aantal	procent	totaal aantal personen
1	14	1.4	14
2	86	8.8	172
3	150	15.3	450
4	169	17.3	676
5	180	18.4	900

14 Normalerweise zou bij dit cijfer de Proostdij moeten geteld worden, maar uit de rekeningen van het moulage-geld blijkt dat de verpachting per parochie gebeurde en niet per juridische entiteit.

15 Stad en Platteland worden hier samen behandeld.

6	125	12.8	750
7	100	10.2	700
8	67	6.9	536
9	35	3.6	315
10	26	2.7	260
11	17	1.7	187
12	5	0.5	60
13	1	0.1	13
14	2	0.2	28

Uit deze cijfers blijkt nu dat de gezinnen met 3, 4 en 5 personen procentueel het sterkst aanwezig zijn. Het is dan ook nodig de cijfers uit 1619 opnieuw te bekijken: daar is de gemiddelde gezinssamenstelling 3,4 personen, dit stemt overeen met de 3,5 personen per gezin geldend voor gezinnen waar de kinderen beneden de 11 à 12 jaar niet werden meegeteld. Het is dus duidelijk dat de telling van 1619 alleen maar volwassenen, jongeren en personeel opneemt, een praktijk die in de Kasselrij Sint-Winnoksbergen nog werd toegepast.

Op basis van deze gegevens kan nu voor 1619 volgend bevolkingscijfer worden voorgesteld: $1159 \times 5,2 = 6027$ personen. Tussen 1615 en 1619 zou de bevolking van Hondshoote gestegen zijn van index 100 naar index 119. Kunnen deze gegevens aan andere bronnen getoetst worden? In eerste instantie kan verwezen worden naar de opbrengst van de moulage¹⁶. Vanaf 1619 werd de moulage verpacht. De pachter kreeg daarbij een procent op de opbrengst. Hij was verplicht de bevolkingstoestand zeer goed te kennen: stelde hij de pachtsom te hoog in dan kon hij zwaar verlies lijden omdat de bevolking niet méér wilde betalen dan de aanslagvoet, stelde hij te laag in, dan kon de concurrentie met de pacht gaan lopen. Vanuit deze optiek mag de moulage als een ernstige indicator voor de bevolkingsevolutie beschouwd worden. In onderstaande tabel volgen enkele gegevens:

16 Voor de bronnen zie P. Vandewalle, *o.c.*, p. 19.

Jaar	Opbrengst	Gemid. ¹⁷	Index	Inwoners
1615	1436			
1616	1594			
1617	1673	1568	100	5544 ¹⁸
1618	1988	1752	112	6209
1619	2000	1887	120	6653
1620				
1621				
1622	2030			
1623				
1624				
1625	1800			
1626	2067			
1627	2216	2028	129	7151
1628	2498	2260	144	7983
1629	2388	2367	151	8371
1630	2884	2590	165	9147
1631	2651	2641	168	9313
1632	2253	2596	166	9203
1633	2884	2596	166	9203
1634	2753	2630	168	9313
1635	2376	2671	170	9425
1636	2473	2534	162	8981
1637	2415	2421	154	8538
1638	2287	2392	152	8427
1639	2374	2359	150	8316
1640	2284	2315	148	8205
1641	2659	2339	149	8260
1642	2300	2295	146	8094

17 Op basis van het driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde.

18 Dit getal vormt het gemiddelde van de bevolking in 1615 en 1619.

Op basis van de verschillende gegevens van de moulage mag gesteld worden dat de bevolking van Hondshoote gedurende de eerste helft van de XVIIe eeuw een sterke stijging kende en een maximum bereikte in 1635. Voor 1630 schatte Coornaert¹⁹ het inwonersaantal van Hondshoote op 8000 à 8500, volgens de moulage was dit 9147 personen.

Aan de hand van deze cijfers en enkele gegevens uit de parochieregisters²⁰ van Hondshoote kan volgende tabel²¹ opgebouwd worden:

Jaar	inwoners	geboorten	pro mille	huw.	pro mille
1620	6653	313	47	96	14.4
1625	6320	351	55.5	76	12
1630	9147	415	45	103	11.3
1635	9425	421	44.7	101	10.7
1640	8205			111	13.5

Het kan niet ontkend worden dat zowel het geboorten- als huwelijkscoëfficiënt heel hoog liggen, normalerwijze moet dit overeenstemmen met een al even hoog sterftecijfer, maar daarvoor ontbreken helaas de bronnen.

Aansluitend bij deze cijfers kan nu een andere bron nader beschouwd worden: de communicantencijfers²². Voor een aantal jaren tussen 1600 en 1616 werden door de pastoor naamlijsten van communicanten aangelegd: het laagste cijfers is dit van 1616 met 2175 personen, het hoogste valt in 1605 met 2925 personen. Het valt wel op dat alle gegevens steeds eindigen op 00, 25,50 of 75. Indien mag aangenomen worden dat 69 % van de bevolking tot de communicanten mag gerekend worden, dan zou de bevolking van Hondshoote 3152 à 4239 personen geteld hebben.

Voor de periode, die vooraf gaat aan de Godsdienstoorlogen op het einde van de XVIe eeuw, bestaan er geen echte tellingen zoals die werden opgesteld in 1615 en 1619. Toch bestaan er een aantal bronnen waaruit demografische gegevens kunnen gepuurd worden.

19 E. Coornaert, *o.c.*, p. 50.

20 ACHo, GG 1-4 & 15-19.

21 Zowel voor de geboorten als de huwelijken worden gemiddelden over 3 jaar genoteerd.

22 ACHo, GG 35.

In 1557 werd een Tiende Penning²³ geheven. Deze belasting werd geïnd op de onroerende goederen, zowel de verpachte als die welke door hun eigenaars zelf werden gebruikt. Daartoe werden 2 kohieren opgesteld. Wellicht kende E. Coornaert deze bronnen maar hij kon die moeilijk gebruiken, het inschakelen van een computer maakt het gebruik van deze bron²⁴ thans mogelijk. In het totaal werden er 1395 huizen en boerderijen in de lijsten opgenomen. Daarvan waren er 1155 huizen en 240 boerderijen. 825 entiteiten werden in pacht gehouden, 570 huizen of hoeven werden door de eigenaar(s) zelf geëxploiteerd. Bij 30 woningen werd de vermelding van een arme gebruiker of eigenaar genoteerd. Indien de waarde 5,4 inwoners per huis uit 1619 ook in 1557 geldig zou zijn, dan kan men stellen dat er te Hondshoote in 1557 7533 inwoners waren. Voegt men daar de Proostdij aan toe, dan bekomt men een totaal van 8361 inwoners.

In november 1570 werd een tweede interessant document²⁵ opgesteld, helaas is de titelpagina zodanig onleesbaar geworden dat niet meer achterhaald kan worden wat de juiste inhoud van deze bron is. Uit de bron kan afgeleid worden dat het hier gaat om een taxatielijst van zowel de belastingsplichtige gezinshoofden als van het dienstpersoneel. In het totaal werden er 1936 huizen²⁶ getaxeerd. Indien ook hier een omrekeningsfactor van 5.4 wordt gebruikt bekomt men 10454 inwoners, vermeerderd met de Proostdij wordt dit 11604 personen.

Op 12 oktober 1576 werd te Hondshoote een wapenschouwing gehouden waarvan een gedetailleerde nominatieve lijst werd bewaard²⁷. Op deze wapenschouwing verschenen 1712 personen. Indien men aanneemt dat 1 op 4 personen aan deze wapenschouwing deelnam, dan bekomt men een bevolkingscijfer van 6848; vermeerderd met de Proostdij wordt dit 7601 inwoners. De terugval tengevolge van de godsdienststroeibelen op het einde van deze eeuw tekent zich reeds duidelijk af.

In 1580, een paar jaar voor de zware verwoesting van de stad, werd er een belastingslijst²⁸ opgesteld die voor dit onderzoek bruikbaar kan zijn: in het totaal werden 1497 gezinnen belast; a rato van 5,2

23 ACHo, CC 18/1-2.

24 Deze en andere bronnen werden uitgegeven in P. Vandewalle (ed), *Les Habitants d'Hondshoote, Tome 1: 1557-1595*, Oostende, 1997.

25 ACHo, CC 18/3.

26 Het gaat hier wel degelijk om huizen en niet om gezinnen omdat er in één huis soms meerdere belastingsplichtigen woonden.

27 ACHo, EE 1/1.

28 ACHo, CC 21/2.

personen per gezin zou de bevolking 7784 eenheden tellen, met de Proostdij erbij 8640 of een duizend inwoners meer dan volgens de wapenschouwing van 1576.

In 1585 werd een nieuwe belastingslijst²⁹ opgesteld en daarbij werden 737 gezinnen opgetekend. A rato van 5 personen per gezin³⁰ zou het bevolkingsaantal gedaald zijn tot 3685, met de Proostdij erbij tot 4090.

In 1588 werd een “ opschryvinghe “ van alle inwoners van Hondshoote georganiseerd³¹. In het totaal werden 615 gezinnen geregistreerd wat – a rato van 5 personen per gezin – een bevolkingsaantal van 3075 personen geeft. Met de Proostdij erbij wordt dit 3413 inwoners.

In 1595 werd opnieuw een bruikbare belastingslijst³² opgesteld. 786 gezinnen werden opgetekend, gezien de verbeterde algemene situatie kan hier opnieuw de coëfficiënt 5,2 gebruikt worden, zodat een bevolking van 4087 zielen aanvaardbaar lijkt. Met de Proostdij erbij wordt dit 4536 inwoners.

Kunnen deze losse gegevens aan andere bronnen getoetst worden ? Zoals in zoveel andere steden werd te Hondshoote een accijns³³ geheven op bieren, wijnen en brandewijnen. Zoals gewoonlijk werd deze accijns – te Hondshoote de helft ervan – verpacht. Volgende tabel geeft de waarden per pachttermijn van drie jaar:

Periode ³⁴	Bedrag	Index
1524-27	564	46
1527-30	668	54
1530-33		
1533-36*	901	73
1536-39*	815	66
1539-42*	920	74
1542-45*	764	62
1545-48	792	64

29 ACHo, CC 21/7

30 Door de oorlogsomstandigheden lijkt een coëfficiënt van 5,2 te hoog.

31 ACHo, CC 32/15.

32 ACHo, CC 21/17.

33 ACHo, CC 76-77.

34 Perioden aangeduid met een * tellen niet altijd 3 volle jaren, er werd een gemiddelde berekend.

1548-51	882	71
1551-54	998	81
1554-57	1216	98
1557-60	1236	100
1560-63	1272	103
1563-66	1668	135
1566-69	1823	147
1569-72	1329	108
1572-75*	1636	132
1575-78*	1767	143

Tegenover deze gegevens moeten zeker de berekende bevolkingsaantallen gesteld worden:

Periode	Index Accijns	Bevolking	Index
1557-60	100	8361	100
1566-69	147		
1569-72	108	11604	139
1572-75	132		
1575-78	143	7601	91

Beide tabellen moeten met omzichtigheid benaderd worden. Het is inderdaad zo dat accijnzen op dranken in hoge mate de evolutie van de bevolking kunnen weerspiegelen. Dit veronderstelt dat tijdens alle pachtperioden de drinkgewoonten van de bewoners zich niet – of weinig – wijzigen. Dit gaat in grote mate op voor de rustige periode 1527-1566. En daar ziet men een sterke groei vooral na 1562. Tijdens de periode 1569-72 bereikt het berekende bevolkingsaantal een absoluut maximum maar valt de accijns sterk terug; wellicht moet dit verklaard worden door groeiende onrust tijdens de periode die door de pachters omgezet werd in een lagere instelprijs voor de pachten. Tijdens de daarop volgende periode herstelt de accijns zich maar gaat dan het bevolkingsaantal toch ernstig dalen.

Tegenover de cijfers van de accijns kan nog het aantal uitgevoerde saaien gesteld worden³⁵:

Periode	Aantal	Index
1527-30	31279	47
1530-33	41090	61
1533-36	40183	60
1536-39	44716	67
1539-42	42809	64
1542-45	44858	67
1545-48	44097	66
1548-51	48758	73
1551-54	55179	83
1554-57	68261	102
1557-60	66817	100
1560-63	88945	133
1563-66	91585	137
1566-69	94043	141
1569-72	84751	127
1572-75	82011	123
1575-78	84147	126
1578-81	71687	107
1581-83		
1583-86	12833	19
1586-89	11519	17

Uit de exportcijfers komt een zelfde tendens als bij de accijns naar voor: sterke stijging tot en met 1569. Nadien volgt een geleidelijke terugval die eindigt in een ineenstorting. De berekende bevolkingscijfers volgen deze tendens met uitzondering van het cijfer voor 1576

³⁵ E. Coornaert, *o.c.*, Annexes, V. Gemiddelde over drie jaren.

dat blijkbaar te laag ligt; het gaat hier echter niet om een belastinglijst maar om het resultaat van een wapenschouwing. Tot besluit wordt in volgende tabel een benaderende bevolkingsevolutie van Hondshoote weergegeven:

Jaar	Aantal
1530	3846
1540	6187
1550	5936
1557	8361
1560	8611
1570	11604
1580	8640
1585	4090
1588	3413
1595	4536
1600-1615	3500-4000
1620	6655
1630	9147
1640	8205

Tot besluit kan gesteld worden dat Hondshoote tijdens de 2e helft van de XVIde eeuw een grote bevolkingsaanroei kende die het inwonersaantal tot meer dan 11000 personen bracht. Tijdens en na de Godsdienstoorlogen volgde een sterke terugval die tijdens de 1e helft van de XVII^{de} eeuw bijna goedgeemaakt werd. Na 1650 verminderde het bevolkingsaantal zienderogen: in 1688 woonden er nog slecht 2643 mensen.